

Spravodlivý príjem

Asociatívne utváranie cien namiesto nepodmieneného základného príjmu

Za jeden z podstatných faktorov ovplyvňujúcich bežný život ľudí sa považuje obava z nedostatku peňazí a z neho vyplývajúceho ohrozenia chudobou. Z ekonomického hľadiska ide o to, že príjem jednotlivca nepostačuje na kúpu tovarov a služieb, ktoré potrebuje na zabezpečenie svojich životných potrieb. Zároveň možno pozorovať, že existujú jednotlivci, ktorí majú príjmy postačujúce nielen na zabezpečenie vlastných potrieb na celý život, ale aj na zabezpečenie potrieb niekoľkých generácií svojich potomkov. Všeobecne sa tento jav, kedy určití jednotlivci v spoločnosti majú príjem vo vzťahu k životným potrebám „nedostatočný“ a iní zase „prebytočný“, označuje ako príjmová nerovnosť. Príjmovou nerovnosťou totiž nie je len to, že jeden človek má vyšší príjem ako druhý. Príjmová nerovnosť má viacero dimenzií, a ak jeden zo svojho príjmu môže dôstojne vyžiť, zatiaľčo iný nie, jedná sa o konzumnú (spotrebnú) dimenziu tejto nerovnosti. Ďalšou dimenziou je nerovná dĺžka pracovného času potrebného na dosiahnutie príjmu. Spoločne to vedie k pocitu sociálnej nespravodlivosti. Neriešenie tohto problému počas dlhšieho obdobia môže viesť k sociálnej degradácii a chudobe širokých vrstiev obyvateľstva s príslušnými celospoločenskými otrasmi.

Jedným z navrhovaných riešení tohto problému je nepodmienený základný príjem, čiže štátom vyplácaný príjem pre každého občana krajiny bez nutnosti splniť nejaké podmienky. Tým by sa malo zabrániť – tak sa predpokladá – nedostatku peňazí pre dôstojný život. K téme nepodmieneného základného príjmu som sa už vyjadril z niekoľkých hľadísk v recenzii na slovenský preklad knihy Götza Wernera „Príjem pre všetkých“¹. V texte som vtedy viacero vecí iba načrtnol, čo sa zaiste mnohým čitateľom mohlo zdať nedostatočné. Jednou z nich bolo poukázanie na to, že je sporné či základný príjem je možné spájať s ideou trojčlennosti sociálneho organizmu formulovanou Rudolfom Steinerom; ďalšou bol pohľad na problematiku spravodlivých cien ako riešenia príjmovej nerovnosti namiesto základného príjmu. K týmto dvom záležitostiam sa chcem teraz vyjadriť podrobnejšie.

Rudolf Steiner, sociálna trojčlennosť a spravodlivá cena

Idea spravodlivej ceny v súčasnom ponímaní pochádza od Rudolfa Steinera (1861 – 1925). To si zaslúži určité spresnenie. Z hľadiska modernej ekonomickej vedy je možné považovať Rudolfa Steinera za toho, kto ideu spravodlivej ceny vedecky definoval. Avšak z hľadiska vývoja ekonomického myslenia v období pred vznikom ekonómie ako vedy, nachádzame pojem spravodlivej ceny okrem

1 Andrej Szolgay: Nepodmienený základný príjem ako pasca pohodlnosti
http://www.trojclennost.org/download/Zakladny_prijem_ako_pasca_pohodlnosti.pdf

iného aj u takých významných filozofov ako je Aristoteles či Tomáš Akvinský.

Aristoteles (384 pred Kr. – 322 pred Kr.) o nej hovorí takto: „*Staviteľ prijíma od obuvníka jeho výrobok, a jemu dáva svoj. Ak by boli oba primerane rovné, a došlo by k vzájomnej výmene, bol by tu spravodlivý výsledok, o ktorom hovoríme; ak nie, niet tu rovnosti, nevznikne ani vzťah, pretože niet dôvodu, prečo by tovar jedného nemohol byť lepší ako tovar druhého, a teda predtým, ako dôjde k výmene, musia byť zrovnoprávnené. (...) Je preto nevyhnutné, aby všetky veci, ktoré môžu byť vymenené, mohli byť porovnávané, a za týmto účelom sú tu peniaze, sú akýmsi médiom, lebo ony merajú všetky veci a podobne aj prednosti a nedostatky; napríklad, aké množstvo topánok je rovné domu alebo danému množstvu potravín. V akom pomere je teda staviteľ k obuvníkovi, tak veľa topánok musí byť v pomere k jednému domu (alebo voči potravinám, ak je namiesto staviteľa vymieňajúca strana poľnohospodár); pretože kým tu nie je tento pomer, nemôže tu byť výmena či obchod, a tento pomer tu nemôže byť, kým nie sú podmienky istým spôsobom rovnaké.*“² Aristoteles teda hovorí, že pomer medzi dvomi ľuďmi, ktorí si vymieňajú výsledky svojej práce, je vyjadrený peniazmi (t. j. cenou). Ak sa výmena uskutoční, potom má tento pomer charakter rovnosti a je to zároveň vyjadrením spravodlivosti. Ak sa výmena neuskutoční, potom je to preto, lebo tento pomer nebol rovný, a teda by výmena nebola spravodlivá. Spravodlivá cena teda podľa Aristotela vzniká vždy, keď sa výmena uskutoční.

Tomáš Akvinský (1225 – 1274) hovorí o spravodlivosti v súvislosti s cenou, že „*odmena znamená cenu toho, čo je dané dané niekomu za prácu či námahu. Teda, ako je aktom spravodlivosti dať správnu cenu za niečo prijaté od druhého, tak je aktom spravodlivosti dať odplatu za prácu či námahu*“³, a ešte v inej súvislosti: „*Keď je platené človeku, ktorý slúži spoločnosti, jedná sa o komutatívnu a nie distributívnu spravodlivosť. Pretože distributívna spravodlivosť berie do úvahy rovnosť, ktorá nie je medzi prijatým a vykonaným, ale medzi tým, čo bolo prijaté jednou osobou a tým, čo bolo prijaté inou osobou podľa príslušných podmienok dotyčných osôb.*“⁴ Podľa Tomáša Akvinského je teda aktom spravodlivosti zaplatiť správnu cenu, pričom tam, kde človek slúži spoločnosti (pracuje pre ostatných ľudí), prichádza do úvahy komutatívna (vzájomná, výmenná) spravodlivosť a nie distributívna (prerozdellovací) spravodlivosť. Cena je spravodlivá vtedy, ak je istá forma rovnosti medzi tým, čo človek dáva (čo vykonáva pre spoločnosť), a tým, čo dostáva.

Vzorec spravodlivej ceny Rudolfa Steinera znie nasledovne: „*Cena je správna vtedy, keď niekto za svoj produkt, ktorý zhotovil, obdrží ako protihodnotu toľko, že svoje potreby, súhrn svojich*

2 The Ethics of Aristotle, Book V., Art. IV., Project Gutenberg

3 Summa theologiae – Prima Secundae (I-II, Q. 114, Art. 1), Project Gutenberg

4 Summa theologiae – Secunda Secundae (II-II, Q. 61, Art. 4), Project Gutenberg

Niektor by mohol namietať, že pre Akvinského poňatie spravodlivej ceny sa obvykle cituje iná časť (II-II, Q. 61, Art. 4), ktorá sa interpretuje tak, že pri obchodovaní je oprávnený mierny zisk určený na pokrytie potrieb domácnosti alebo na pomoc tým, ktorú ju potrebujú. Avšak tam sa podľa môjho názoru nehovorí o spravodlivej cene, ale o morálnej oprávnenosti dosahovania určitého zisku pri predaji – zisk je v súlade s kresťanskou morálkou, ak je následne využitý na cennostné účely, v rozpore s morálkou je, ak sa použije na iné účely; avšak sám o sebe nie je ani morálny ani nemorálny.

*potrieb, v čom sú samozrejme zahrnuté potreby tých, ktorí k nemu patria, môže uspokojiť počas takej dlhej doby, kým znovu nebude dohotovený rovnaký produkt.*⁵ Podľa Rudolfa Steinera je teda cena spravodlivá, ak človek dostane za výsledky svojej práce toľko peňazí, aby si za ne mohol kúpiť toľko z výsledkov práce ostatných ľudí, aby tým mohol uspokojiť svoje potreby a potreby svojich blízkych.

Pri týchto výrokoch nejde o ich jednoznačnú zhodu a ani o to, nakoľko sú tieto myšlienky jedinečné⁶, ale o uvedenie si faktu, že Aristoteles, Tomáš Akvinský a Rudolf Steiner – traja významní myslitelia, ktorí ovplyvnili vývoj európskej civilizácie – považovali za potrebné vyjadriť sa k téme spravodlivej ceny a zdôrazniť jej dôležitosť pre ľudskú spoločnosť. Všetci traja hovoria o výmene výsledkov práce, pričom táto výmena má prebiehať pri zachovaní určitého princípu rovnosti, ktorý považujú za kľúčový pre chápanie spravodlivosti v súvislosti s príjmom peňazí, respektíve peňažnou odplatom či odmenou.

Treba povedať, že Rudolf Steiner neoprašoval staré filozofické tézy, ktoré by iba obliekol do moderných pojmov. Myšlienku spravodlivej ceny u neho vidíme sformulovanú úplne novým spôsobom ako súčasť idey trojčlennosti sociálneho organizmu a následne ekonomickej náuky. Vychádzal z hlbokej znalosti fundamentov rôznorodých životných oblastí, teda aj oblasti ekonomickej. V rámci svojej ekonomickej náuky nehľadá na človeka ako na ekonomickú bytosť (homo economicus), ktorá iba obchoduje so svojou pracovnou silou, ani ako na bytosť s výhradnými právami, ktoré musia byť bezpodmienečne naplnené, ani ako na číru duchovnú bytosť, ktorá je akoby nedopatrením závislá na fyzickom svete a mala by sa snažiť podľa možnosti od práce v tomto svete nejako dištancovať. Vidí človeka, ktorý pracuje pre spoločnosť (pre ostatných ľudí) a v rámci deľby práce odovzdáva výsledky svojej práce celku, pričom berie do úvahy jeho bytosť celostne, teda jeho schopnosti, potreby a pocity, nedokonalosť jeho úsudku, a zároveň aj potreby spoločnosti, čiže sociálneho organizmu. Nejde mu o nejaké rýchle a v konečnom dôsledku nefunkčné riešenie, ale o to, aby ľudia pochopili, že sociálne súvislosti sú komplexom podmienok a faktorov, ktoré nie je možné vyriešiť zákonným opatrením ani spoliehaním sa na individuálne úsilie jednotlivcov, veď ten *„kto chápe správne sociálnu otázku, ju nemôže pokladať za takú, ktorá len raz vyvstane a mohla by byť vyriešená prostredníctvom nejakej utópie, ale za výsledok interakcie modernej doby, a ona tu vlastne bude v budúcnosti prítomná stále intenzívnejšie. Ale potrebné je ľudí s ich ekonomickým stanoviskom pozorovať zo sociálnych prúdov, a z asociácií, ktoré sú jediným miestom, kde môže vzniknúť ekonomický úsudok, tak priviesť hospodársky život do správnych kolají nie prostredníctvom zákonov, ale práve z bezprostredného života, prostredníctvom bezprostredného ľudského jednanja.“*⁷ On si už pred deväťdesiatimi rokmi uvedomoval to, na čo my postupne prichádzame: totiž, že *„individuálna racionalita vyúsťuje v*

5 Rudolf Steiner: Národohospodársky kurz, Fabula 2000, str. 82

6 Prvú zmienku o spravodlivej cene možno nájsť už na stéle zo starobabylonského trhoviska.

7 Rudolf Steiner: Kardinálna otázka hospodárskeho života, prednáška z 30. november 1921 v Oslo

*kolektívnu iracionalitu*⁸ a nie je správne nechať ekonomický život napospas jednotlivému úsudku.

Uvedenú predstavu o účinkoch bezprostredného ľudského jednania (rokovania, vyjednávania, diskutovania) na riešenie sociálnych problémov sa snažil osvetliť opakovane z mnohých strán v početných článkoch, prednáškach a na diskusných stretnutiach. Nešlo mu ani o centrálné plánované hospodárstvo, ani o cenovú reguláciu, ani o stanovenie štátom vyplácaného príjmu pre všetkých občanov, ale o to, aby ľudia začali hľadať prostredníctvom spoločného úsilia každodenne určitú vyváženosť v živote – aj v ekonomike a v sociálnej spravodlivosti. Síce nie je možné rovnovážny stav dosiahnuť v plnej miere a následne ho zafixovať na určitej úrovni, usilovanie o tento rovnovážny stav je však cestou, ktorou je možné aspoň čiastočne zabezpečiť harmonické sociálne fungovanie. Tak by sa dala dosiahnuť spravodlivosť, ktorá by bola, povedané slovami Herberta Witzemanna, „*v predstihu produktívna a nie spätne prohibítivna*⁹, čím by sa znižovala možnosť vzniku nespravodlivosti (hoci by ju nebolo možné bezvýhradne odstrániť).

V decembri roku 1918, teda v roku, v ktorom Bertrand Russell (1872 – 1970) vydal svoju knihu „Navrhované cesty k slobode“, kde písal o tom, že „*istý malý príjem, dostatočný na to nevyhnutné, má byť zaistený pre všetkých, či už pracujú, alebo nie*¹⁰, Rudolf Steiner hovoril o sociálnych a antisociálnych pudoch v človeku a o bytosti človeka v sociálnych súvislostiach. Hovoril o tom, že človek nie je ani čistá sociálna bytosť ani čistá antisociálna bytosť, nie je ani výhradne egoistický ani výhradne altruistický. Ľudské konanie kolíše medzi oboma týmito pólmi, oba sú však nevyhnutné, inak by človek nebol človekom. Záležitosť s egoizmom a altruizmom je vlastne veľmi zložitá, vôbec nie je ľahké rozlíšiť jedno od druhého, nedajú sa stanoviť nejaké jasné hranice, nedá sa vytvoriť nejaký systém, podľa ktorého schematicky rozpoznáme čo je čo, lebo v reálnom živote „*skutočnosti rozdrvila takéto systémy; pretože keď egoizmus rozšíri svoj záujem o okolie natoľko, že ho chápe ako niečo, čo patrí k nemu, a teda ho opatruje a stará sa oň, potom sa egoizmus stane nezištnosťou. A keď bude altruizmus taký, že chce celý svet obšťastniť len tým, čo má rád on sám, keď chce celému svetu vnútiť celou silou svoje myšlienky a cítenie a chce prepadnúť zásade: «A ak nechceš byť mojim bratom, tak ti rozbijem lebku» - potom altruizmus samotný môže byť veľmi sebecký.*¹¹

Preto sa viera v to, že všetci ľudia budú mať dostatok peňazí a budú akosi sami od seba nezištne pracovať v prospech spoločnosti, čiže nejaký pozemský „*pracovný raj*¹², nezhoduje s tým, čo on považoval za vhodné pre utváranie sociálnych súvislostí, pretože „*nejaký rajský stav je na fyzickej pláni nemožný, že teda všetky takzvané riešenia sociálnej otázky, ktoré chcú zaviesť viac či menej vedome, alebo nevedome, nejaký rajský stav na fyzickej pláni, ktorý ešte k tomu má byť aj trvalý – že*

8 Ilona Švihlíková, verejná diskusia "Levice a konzumní společnost", 23.5.2013 v Prahe

9 Herbert Witzemann: Rozhodnutí / 1984, Fabula & Pro-bio 2001, str. 34

10 Bertrand Russell: Proposed roads to freedom, Project Gutenberg

11 Rudolf Steiner: Astralita a egoita, Amfortas a Parsifal (GA 145), prednáška z 26. marca 1913 v Haagu

12 Götz Werner: Príjem pre všetkých, Futurum 2012, str. 13 a tiež str. 208 a 209

všetky tieto takzvané riešenia sociálnej otázky musia spočívať na ilúziách¹³. A ak by sa aj takýto rajský stav uskutočnil, tak by sa musel čoskoro prostredníctvom antisociálnych pudov obrátiť v pravý opak. Stupeň vývoja ľudskej spoločnosti nezodpovedá týmto ideálnym predstavám, veď vo všetkých oblastiach života sa prejavuje snaha jednotlivca preniesť to, čo je problematické, na ostatných ľudí a ponechať si len to, čo je bezproblémové. V súčasnosti to dobre vystihuje často používané slovné spojenie „privatizácia ziskov a socializácia strát“. Je pred nami „ešte dlhá cesta k tomu, keď človek bude môcť byť nesebecký, keď bude zrelý pre nezištnosť. Vôbec netreba pripomínať, ako sa všetko to kázanie o nezištnosti práve v našej dobe vyníma tak podivne, v dobe najvyššej maximalizácie egoizmu, kde si každý chce urvať čo najviac z toho, čo je založené v sociálnom poriadku. Táto «nezištnosť» vedie k úplnému obklopeniu sa vírom ilúzií.“¹⁴

Je treba vynaložiť veľké úsilie, aby človek pochopil všetko to, čo Rudolf Steiner ideou sociálnej trojčlennosti chcel ľudstvu priniesť. Už za jeho života dochádzalo k opakovanému nepochopeniu a dezinterpretácii, takže musel na adresu tých, ktorí s jeho myšlienkami sympatizovali, ale ich nechápali správne, vysloviť výčitku: „...interpretujete ma celkom falošne, ak veríte, že ja mám na mysli, že týmto bude uskutočnený nejaký absolútny raj, kde azda výnos z práce bude oddelený od práce samotnej.“¹⁵ Základné predpoklady fungovania súčasnej ľudskej spoločnosti si vyžadujú prácu a „ľudská spoločnosť by na tom musela byť zle, ak by väčšina ľudí nebola produktívna, ak by bola nečinná“¹⁶.

Otázka pokrytia ľudských existenčných potrieb v súčasnej spoločnosti závisí od toho, či ľudia, ktorí spoločne žijú, dokážu vytvoriť také inštitúcie a vzťahy, v ktorých sa človek môže pracovne zapojiť a zároveň výsledky svojej práce, ktoré odovzdáva v prospech spoločnosti, môže vymeniť za to, čo potrebuje pre seba. To platí ako sociálna axióma: „To, či si jednotlivec môže kúpiť dostatok chleba – keď ideme k tomu najkonkrétnejšiemu – bude práve závisieť od toho, či ľudia vytvorili také zariadenia, prostredníctvom ktorých si každý, kto pracuje, kto niečo vykonáva, za svoju prácu, za svoj výkon môže vymeniť náležité množstvo chleba. A to, či jednotlivec je v situácii, kedy môže svoju prácu skutočne využiť, kedy sa môže skutočne postaviť na miesto, na ktorom môže získať potrebné prostriedky pre svoju obživu, to znovu závisí na tom, či ľudia, medzi ktorými žije, vytvorili sociálne zariadenia, prostredníctvom ktorých môže dôjsť na svoje zodpovedajúce miesto. Nuž, vlastne si to vyžaduje len trochu nezaujatého pohľadu do života spoločnosti, aby človek uznal to, čo tu práve bolo vyslovené, ako nejakú axiómu, ako základný poznatok sociálnej otázky. A kto to neakceptuje, tomu sa bude tento princíp ťažko môcť dokázať, lebo nemá sklon hľadiť na život nezaujato – hoci sa na

13 Základná sociálna požiadavka prítomnosti - v zmenenej dobovej situácii (GA 186), prednáška zo 6. decembra 1918 v Dornachu

14 Rudolf Steiner: Mýty a ságy (GA 101), prednáška z 21. októbra 1907 v Berlíne

15 Základná sociálna požiadavka prítomnosti - v zmenenej dobovej situácii (GA 186), prednáška z 1. decembra 1918 v Dornachu

16 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 8. máj 1919, 1. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte

každom kúsku života môže presvedčiť, že je to skutočne tak.“¹⁷

Podstata ekonomického diania vo vzťahu k celej ľudskej spoločnosti „spočíva alebo má v rámci sociálneho celku spočívať na výkone a protivýkone. Táto skutočnosť je aj podkladom proletárskych požiadaviek, keďže sa zistilo, že sa dnes vôbec nedbá na to, že totiž výkonu musí zodpovedať protivýkon. Dnes ešte prevláda princíp, že niekto využíva z ľudskej práce to, čo pre seba potrebuje – alebo verí, že potrebuje – bez toho, aby za to musel poskytnúť nejaký protivýkon. Preto sa vyjadruje v požiadavkách proletárskych máš to, aby v budúcnosti už nebola možnosť, aby niekto svoje potreby uspokojil z výkonov pracujúceho obyvateľstva bez toho, aby za to obdržalo nejaký protivýkon. Treba mať jasno v tom, že v hospodárskom živote vždy záleží na konkrétnych pomeroch, teda na prírodných podmienkach, na profesiách, na práci, na výkone. Hospodáriť možno len vtedy, keď sa vytvorí súvislosť medzi rôznymi druhmi výkonov.“¹⁸ Vtedy proletári pociťovali (viac či menej vedome) ako sociálne nespravodlivé to, že niekto má možnosť spotrebovať výsledky práce druhých bez toho, aby za to poskytol nejaký protivýkon. To vlastne platí dodnes, aj keď v súčasnosti sa už nedá hovoriť o proletároch a buržoázii vo vtedajšom zmysle. A zároveň sa to stále chápe tak, že jednotlivci alebo záujmové skupiny si majú vybojovať (štrajkom, lobingom atď.) čo najviac výnosu zo svojej práce (z nadhodnoty) výhradne pre seba, neberúc do úvahy ostatných, či dokonca na úkor ostatných. Lenže aj to je vlastne súčasťou oných ilúzií, veď dnes už prakticky nikto nekonzumuje výsledky svojej práce, ale takmer výhradne výsledky práce druhého.

Pri pohľade na ekonomické snaženie modernej doby vidíme cirkuláciu (nepretržitého) prúdu ekonomických statkov, ktorými sú tovary a služby vyprodukované ľuďmi. Na jednej strane je tento prúd napájaný produkciou a na druhej strane z neho konzumácia statky odčerpáva. Aby konzumácia vôbec mohla nastať musia byť statky v cirkulácii konzumovateľné, čiže produkcia by nemala dodávať ľubovoľné „hodnoty“. Účelom práce v ekonomike je potom premena toho, čo príroda poskytuje v „surovom“ stave, na konzumovateľné statky v najširšom zmysle.

V rámci cirkulácie statkov dochádza k ich výmene (k predaju a kúpe) a tá sa musí udiť za špecifických podmienok, aby sa dosiahlo to, čo bolo vyššie definované ako spravodlivá cena – teda, aby sa dosiahla sociálna spravodlivosť. Tieto podmienky však nesúvisia ani tak s cenou samotnou, pretože tá je len indikátorom reálneho stavu, ale s tým, čo jej predchádza (nejde teda o reguláciu cien). Je potrebné zasahovať podľa možnosti do primárnych procesov, ktoré v konečnom dôsledku vyúsťujú do tvorby ceny. Zásahy nemôžu byť ľubovoľné (nemôže ísť napríklad o stanovenie výrobných kvót), ale musia byť uskutočnené na základe dôsledného poznania aktuálnych ekonomických a sociálnych súvislostí, ktoré predchádzali vzniku prípadnej odchýlky od spravodlivej cenovej hladiny.

Produkcia v ekonomike pozostáva z dvoch druhov výkonov, ktorých výsledky predstavujú dva

17 Rudolf Steiner: Sociálna budúcnosť (GA 332a), prednáška z 26. októbra 1919 v Zürichu

18 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 24. jún 1919, 5. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte. Protivýkon tu je myslený ako protislužba, v originále je to "Leistung und Gegenleistung".

druhy hodnôt a tieto hodnoty sú vo vzájomnom spolupôsobení určujúce pre cenu vyprodukovaného statku. Jedným je výkon spočívajúci v spracovaní prírodných zdrojov – ten Rudolf Steiner nazýva prácou na prírode, prípadne produkciou na prírode, či produkciou na pôde. Ak človek používa svoju fyzickú silu, svoje svaly, vynakladá fyzickú námahu, používa svoje fyzické orgány, aby premenil prírodné zdroje postupne až do spotrebiteľnej formy, môžeme hovoriť o práci na prírode. Druhým je výkon spočívajúci v organizovaní a členení práce na prírode, vo zvyšovaní jej efektivity, optimalizovaní a úspore – ten nazýva duchovná práca alebo duchovná produkcia. Ak človek používa svoje intelektuálne sily, svoje duševné sily, svoje schopnosti (akékoľvek, teda aj tie najjednoduchšie), kde vychováva a vzdeláva, poskytuje starostlivosť, objavuje nové možnosti výroby a inovuje existujúce výrobné postupy, vynalieza nové technológie a nástroje, organizuje a zefektívňuje vykonávanú prácu na prírode, môžeme hovoriť o duchovnej práci. Každá ekonomická činnosť prakticky zahŕňa v istom pomere oba druhy výkonov.

Problémom je, že tieto dva druhy výkonov sú protikladné¹⁹. Človek môže vnímať tento protiklad napríklad vo vzťahu medzi zamestnávateľom a zamestnancom, kde záujmom zamestnávateľa je, aby prácu zorganizoval tak, aby potreboval použiť čo najmenej pracovnej sily pri čo najnižších mzdách, a záujmom zamestnanca je v podstate opak. Matematicky povedané, duchovná práca má opačné znamienko ako práca na prírode (keďže šetrí prácu na prírode). Tento protiklad je pre ľudskú spoločnosť vážnou komplikáciou, pretože *„sa môže naskrz ukázať, že niekde je príliš veľa duchovne produkujúcich ľudí, to znamená, že tu opačným smerom práve pôsobí príliš veľká sila úspory práce. Potom dostaneme negatívnu hodnotu, potom ľudia nemôžu vlastne všetci spoločne žiť.“*²⁰ V nejakej ekonomickej oblasti (v krajine) sa môže stať, že sa príliš uplatňuje duchovná práca, a teda dochádza k nerovnováhe, ktorá sa prejavuje nadmernou úsporou práce na prírode, ktorá má za následok okrem iného nezamestnanosť a príjmovú nerovnosť. Aj keď vyprodukovaných hodnôt nie je nedostatok, sú však nespravodlivým spôsobom rozdeľované a potom nemôžu všetci ľudia v tejto oblasti uspokojiť primerane svoje potreby napriek tomu, že pracujú, prípadne sa ani nemôžu pracovne zapojiť. Nerovnováha samozrejme môže nastať aj v opačnej forme, kedy je nedostatok duchovnej práce a potom je práca na prírode veľmi namáhavá a neefektívna, vyprodukovaných hodnôt potom môže byť nedostatok a znovu nemôžu všetci uspokojiť svoje potreby.

Rudolf Steiner sa snaží vidieť vecne to, čo je potrebné pre zdravé a dlhodobé udržateľné fungovanie ľudskej spoločnosti, a preto zdôrazňuje princíp „výkon voči výkonu“. Príjem potom nie je nejakou abstraktnou sumou peňazí, ale je tým, čo človek obdrží výmenou za svoje výkony, aby mohol uspokojiť svoje vlastné potreby, a teda je podmienený prácou: *„Všakáno, ľudia musia pracovať, ak*

19 Dnes všeobecne rozšírené je chápanie tejto polarizácie vo forme: práca (pracovná sila) a kapitál, resp. faktor práce a faktor kapitálu. To však dostatočne nevystihuje skutočnosť, o ktorej tu ide, preto Rudolf Steiner volí pojmy práca na prírode a duchovná práca – viď ďalej.

20 Rudolf Steiner: Národohospodársky kurz, Fabula 2000, str. 206

chcú žiť v ľudskej spoločnosti, to znamená, musia niečo vykonávať. Tým vytvárajú niečo, čo má pre ostatných nejaký význam. To, čo niekto vytvára, to musí mať určitú hodnotu. Človek musí za to, čo vytvára, môcť vymeniť to z produktov ostatných, čo potrebuje pre uspokojenie svojich potrieb počas určitého časového úseku. Tak dlho musí môcť uspokojovať svoje potreby prostredníctvom toho, čo vymení, kým znovu nevyrobí produkt rovnakého druhu. Vezmime si jednoduchý príklad: ak vyrábam pár topánok, tak musí tento pár topánok byť hoden toľko, aby som za tento pár topánok mohol vymeniť to, čo potrebujem, kým vyrobím nový pár topánok. Skutočné meradlo hodnoty má človek až potom, keď zahrnie všetko to, čo musí byť zaplatené pre tých ľudí, ktorí nemôžu pracovať, pre deti, ktoré musia byť vychovávané, pre práceneschopných, invalidov a tak ďalej. Je možné objaviť správnu cenu tovaru. Na to je však potrebné nasledujúce: totiž v momente, keď príliš veľa pracovníkov pracuje na nejakom produkte, to znamená, kde je produkt vyrábaný v priveľkom množstve, v tom momente bude zase príliš lacný. Tam nedostanem toľko, aby som svoje potreby mohol uspokojiť, kým znovu vyrobím rovnaký produkt. V momente, keď pracuje príliš málo pracovníkov, teda keď sa produkt nevyrába v dostatočnom množstve, bude príliš drahý. Budú si ho môcť kúpiť iba tí, ktorí disponujú príjmom vyšším ako obvyklým. Aby bola možná spravodlivá cenotvorba, je potrebné, aby bolo postarané o to, aby určitý produkt vyrábala vždy správny počet pracovníkov – ako duchovne tak aj fyzicky pracujúcich pracovníkov.²¹ Produkcia teda musí byť regulovaná spôsobom, ktorý umožní, aby v každom odvetví (a na každom produkte) pracoval primeraný počet pracujúcich – ani príliš málo, ani príliš veľa – lebo „niečo reálneho vytvoríte vtedy, keď prácu, to znamená množstvo pracujúcich ľudí, regulujete; pretože ona totiž cena závisí na množstve pracovníkov, ktorí v určitej oblasti pracujú. Chcieť niečo také riadiť štátom, to by znamenalo tú najhoršiu tyraniu. Riadiť niečo také slobodnými asociáciami, ktoré vzniknú v rámci sociálnych oblastí, kde každý vidí do vecí – on predsa sedí v asociácii alebo tam sedí jeho zástupca, alebo sa mu povie, čo sa tam deje, alebo sám vidí, čo by sa malo stať – to je to, o čo sa treba usilovať.“²²

V súčasnosti sa na trhu práce síce reguluje počet pracovníkov vo firmách (t. j. prepúšťanie a najímanie), ale tento spôsob je nedostatočný, lebo sa nedeje s ohľadom na záujmy všetkých zúčastnených. Ani pracovné agentúry neberú do úvahy záujmy všetkých zúčastnených, veď pre nich je dôležité, aby bol spokojný hlavne ten, kto im platí, teda nejaká zamestnávateľská organizácia, ktorá hľadá zamestnancov. Spokojnosť zamestnancov je pre nich druhoradá, akokoľvek sa snažia deklarovať opak. Úrady práce a ich pracovníci aj pri všetkej úprimnej snahe (ale tá nebýva vždy samozrejmosťou) nemajú ani dostatočnú spôsobilosť a ani možnosti na to, aby uskutočňovali túto reguláciu potrebným spôsobom – aj oni len zabezpečia kontakt s potenciálnym zamestnávateľom, ale neposudzujú komplexne produkčné podmienky. Celá regulácia počtu pracujúcich sa teda deje len s

21 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 24. jún 1919, 5. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte

22 Rudolf Steiner: Národohospodársky kurz, Fabula 2000, str. 85

ohľadom na záujmy jedného ekonomického subjektu – úzkej skupiny jednotlivcov či dokonca jedného človeka – a tým sa to stáva škodlivým, pričom vôbec tam nemusí byť zámer škodiť, len ide o uplatňovanie individuálnej racionality, ktorá je kolektívne škodlivá. Nie je možné sa spoliehať na jednotlivé ekonomické úsudky, pretože nech je jednotlivec akokoľvek skúsený a inteligentný, nemá dostatočný prehľad o celkových súvislostiach, a teda si nemôže urobiť správny úsudok.

Je potrebné začať tvoriť spoločné ekonomické úsudky v už spomenutých asociáciách, ktoré majú byť poradnými orgánmi, kde sa stretávajú výrobcovia, obchodníci a spotrebitelia, a vymieňajú si pozorovania, skúsenosti a poznatky o aktuálnom stave ekonomického života. Spoločne potom dochádzajú k určitým záverom, rozídu sa každý k svojej oblasti pôsobenia, a na základe toho, k čomu dospeli ako k spoločnému úsudku, konajú už podľa vlastného uváženia. Tak bude vzaté do úvahy stanovisko jednotlivca aj stanovisko celku, a bude sa môcť prejaviť aj reálny záujem jedného človeka o druhého, spolupatričnosť a vzájomné pochopenie. Vo všeobecnosti má ísť v rámci týchto asociácií o harmonizáciu záujmov, teda aby *„boli harmonizované záujmy producentov a konzumentov spoločným pôsobením v asociácii, aby boli harmonizované aj iné záujmy, aby predovšetkým boli harmonizované záujmy tých, čo prácu riadia, a tých, čo ju vykonávajú.“*²³ K tomu, čo už bolo povedané, je navyše potrebné, aby *„existoval zmluvný vzťah medzi duchovne pracujúcimi a fyzicky pracujúcimi o správnom stanovení podielu, ktorý prináleží tým, ktorí tovar spoločne vyrábajú“*²⁴. Až keď už viac nebudú existovať zmluvy o predaji pracovnej sily, ale budú len zmluvy o podiele na spoločnej produkcii tých, čo prácu vykonávajú a tých, čo ju riadia, až potom *„z toho vzíde ľudsky dôstojné živobytie pre všetkých zúčastnených. Potom bude pracovník stáť voči vedúcemu ako slobodný spoločník.“*²⁵ Čiže mzdový pracovný pomer musí byť nahradený zmluvným vzťahom o podieloch na spoločne vytvorených statkoch. Ekonomické záujmy sa potom musia podriadiť pracovnému právu v tom, koľko a za akých podmienok môže človek pracovať (napríklad rozsah pracovného času, hygiena a bezpečnosť práce nemajú byť predmetom tejto zmluvy, ale majú byť určené zákonom – čo dnes čiastočne platí). To všetko Rudolf Steiner považuje za veľmi dôležité a zároveň za niečo vznešené, za sociálny ideál, a to, *„čo k tomuto ideálu neprispieva, to sú nejasné predstavy.“*²⁶

Ak by sme mali o jeho ekonomickej náuke hovoriť podrobne, tak k tomu všetkému by bolo treba ešte pripojiť ďalšie súvislosti: otázku peňazí, zdaňovania, úverov, darovania, vlastníckych práv k výrobným prostriedkom a prírodným zdrojom a ďalších; to však nie je cieľom tohto textu.

Bolo by chybou si myslieť, že to, čo tu bolo načrtnuté, zabezpečí, aby príjmy ľudí boli rovnaké, respektíve, že rozdiely by boli minimálne. O ničom takom sa tu nehovorí. Príjmy však budú

23 Rudolf Steiner: Kardinálna otázka hospodárskeho života (GA 79), prednáška z 30. novembra 1921 v Osle

24 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 24. jún 1919, 5. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte

25 Rudolf Steiner: Myšlienková sloboda a sociálne sily (GA 333), prednáška z 26. mája 1919 v Ulme

26 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 24. jún 1919, 5. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte

spravodlivé, pretože sa stane samozrejším, že človek bude mať zabezpečené to, čo potrebuje pre svoj život, lebo to bude „zaistené tým, že ekonomický proces je reálny. Každý, kto niečo produkuje, bude jednoducho prostredníctvom ekonomického procesu mať možnosť – ktorá je oveľa istejšia ako nejaké abstraktné právo – opatriť si predmety spotreby. To, čo má byť vyvolané prostredníctvom emancipácie hospodárskeho života je, že človek má toľko, že mu to stačí. Potreby budú lepšie uspokojené tým, že človek má právo na predmety spotreby a zároveň dostatok peňazí v peňaženke.“²⁷ Tí, ktorí pracovať môžu, budú mať príjem zabezpečený vďaka spravodlivej výmene svojich výkonov; pre tých, ktorí pracovať nemôžu, bude príjem zabezpečený z výkonov pracujúcich vo forme spoločného príjmu domácností alebo prostredníctvom sociálnej redistribúcie. Bez toho, aby mali spravodlivé príjmy tí, ktorí pracujú, nie je možné dosiahnuť ani spravodlivé príjmy pre nepracujúcich. To je cesta, ktorá umožňuje eliminovať príjmovú nerovnosť, a teda aj dosiahnuť reálnu sociálnu spravodlivosť.

Niektorí by teraz mohli namietnuť, že Rudolf Steiner sa azda mýlil a jeho predstava o spravodlivej cene a asociatívnom riadení ekonomiky nemá opodstatnenie vzhľadom na súčasný stav globalizovanej spoločnosti. Nestačí len pripomenúť, že vo svojich národohospodárskych prednáškach hovoril v skutočnosti o „svetovom hospodárstve“. Veď počas minulého storočia a aj počas prvých desiatich rokov nového tisícročia došlo k toľkým zmenám, k toľkým pokusom uskutočniť rôzne ekonomické myšlienky, reformy a modely na národnej aj nadnárodnej úrovni, toľko plánov a ideí sa ukázalo ako neúčinných či nepoužiteľných v praktickom živote. Navyše majú moderné sociálne vedy k dispozícii prostriedky, nástroje a zdroje informácií, ktoré boli pred sto rokmi nepredstaviteľné. Mohol by Rudolf Steiner vedieť lepšie ako moderná veda, čo je správne pre spoločnosť a ako má byť usporiadaná ekonomika, aby na ľudskú spoločnosť pôsobila podporujúco a nie brzdiaco? Nie je to všetko, čo tu bolo uvedené, len abstraktná predstava neprimeraná súčasnému životu? Potvrďuje vôbec súčasná veda niečo z toho, o čom on hovoril?

Súčasná odborná názory

Nedávno Medzinárodná organizácia práce zverejnila Globálnu správu o mzdách pre roky 2012 a 2013 a v jej úvode stojí: „*Keď mzdy rastú v súlade so zvyšovaním produktivity, sú obe udržateľné a vytvárajú stimul pre ekonomický rast zvyšovaním kúpnej sily domácností. Avšak počas viac ako desiatich rokov pred krízou bolo v mnohých krajinách prerušené prepojenie medzi mzdami a produktivitou práce, a to prispelo k vytvoreniu globálnych ekonomických nerovnováh.*“²⁸ Správa ukazuje, že podiel miezd na hrubom domácom produkte (HDP) začal približne po roku 1970 v

27 Rudolf Steiner: Podnikové rady a socializácia (GA 331), 8. máj 1919, 1. diskusný večer s pracovnými výbormi veľkých podnikov v Stuttgarte

28 International Labour Organisation: Global wage report 2012/13

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_194843.pdf

mnohých krajinách klesať. Tento trend potvrdzujú aj štatistiky OECD a ďalšie zdroje. Keďže z výšky miezd sa odvodzuje výška sociálnych dávok a dôchodkov, klesá aj pomer týchto druhov príjmov voči HDP. Následne klesajú výnosy zo sociálnych a zdravotných odvodov, z dane z príjmov a aj zo spotrebných daní (pretože aj podiel spotreby domácností na HDP klesá). Štáty sa potom snažia buď zamedziť rastu sociálnych dávok alebo ich dokonca zredukovať, čo má opäť vplyv na sociálne príjmy (medzi ktoré by patril aj základný príjem, ak by už bol v dotyčných krajinách zavedený).

Odborníci z celého sveta diskutujú o tom, čo sú fundamentálne príčiny tohto poklesu a zároveň aj rastúcej príjmovej nerovnosti v ekonomicky rozvinutých krajinách s fungujúcou liberálnou demokraciou a kapitalistickým trhom, o ktorých sa akosi automaticky predpokladalo, že by mali zabezpečiť blahobyt a hospodársku stabilitu. Jeden zo záverov znie, že príčinou je posilňovanie kapitálu na úkor práce, lebo priemerný rast miezd neodráža rast produktivity. Produktivita dlhodobo stúpa, ale „tým, že jej ekonomické prínosy nie sú spoločensky distribuované, nevedie k zvyšovaniu počtu pracovných miest, ale, naopak, k ich poklesu a rastu spoločenských nerovností.“²⁹ Podstatné je to, ako sa celkový „koláč“ vytvorených hodnôt rozdelí medzi faktory práce a faktory kapitálu. V posledných tridsiatich až štyridsiatich rokoch „si kapitál začal brať z vytvorenej pridanej hodnoty stále viac.“³⁰ Kapitál si dokonca zväčšuje svoj podiel ziskmi, ktoré nepredstavujú návratnosť investícií, ale namiesto toho odrážajú hodnotu trhovej dominancie alebo prepojenia s politikou, bez akejkoľvek väzby na produkciu, čiže v podstate bez poskytovania protihodnoty v prospech sociálneho celku.

Okrem toho dnes už i viacerí zástancovia socializmu medzi ekonomickými odborníkmi chápu, že útlak pracujúcich a vykorisťovanie pokračovali (prípadne stále pokračujú) aj za vlády komunistických režimov, iba sa zmenila ich forma a už ich nepáchali kapitalisti, ale komunisti samotní: „Socialisti a komunisti, ktorí často vo svojom vzťahu ku kapitalistickému vykorisťovaniu začínali ako abolicionisti, sa v priebehu uplynulého storočia začali zasadzovať za zlepšenie podmienok pracujúcich, zatiaľčo ignorovali vzťahy na pracoviskách medzi zamestnávateľmi a zamestnanými. Komunisti účinným spôsobom nahradili súkromný kapitalizmus štátom, zatiaľčo socialisti kládli dôraz na štátom regulovaný kapitalizmus oproti (relatívne menej regulovanému) súkromnému kapitalizmu. Tam, kde socialisti a komunisti mali v rukách moc, pracujúci dosiahli lepšie pracovné podmienky, ale neukončili vykorisťovanie a všetky jeho spoločenské dopady.“³¹ Hovoria o potrebe klásť dôraz nielen na makroúroveň, ale aj na mikroúroveň spoločnosti – teda na samotné pracoviská. Ukončenie vykorisťovania potom spočíva v tom, že „tí, ktorí nepracujú, či už ide o súkromné osoby alebo

29 Richard Filčák: Práca a stroje

<http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2013/06/10/praca-a-stroje/>

30 Ilona Švihlíková: Práca má proti kapitálu stále slabší vyjednávací pozíciu

<http://www.penize.cz/ekonomika/260085-ilona-svihlikova-prace-ma-proti-kapitalu-stale-slabsi-vyjednavaci-pozici>

31 Richard D. Wolff: Socialismus pro 21. století

http://utopia.sk/liferay/home/-/asset_publisher/c8Vy/content/richard-d-wolff-socialismus-pro-21-stoleti/187913

štátnych predstaviteľov, si už naďalej nebudú môcť privlastňovať alebo distribuovať tieto prebytky.³² O distribuovaní prebytkov majú rozhodovať len tí, ktorí ich vyprodukovali a makro a mikro zložky ekonomiky sa majú stať vzájomne závislé, majú sa navzájom podporovať.

Špecificky v Európskej únii je možné pozorovať vývoj obdobným smerom, ale tieto predstavy majú byrokratické zafarbenie. V správe Výboru pre zamestnanosť a sociálne záležitosti Európskeho parlamentu z decembra 2012 môžeme nájsť rôzne odporúčania pre formovanie predpisov spolupráce v ekonomickej oblasti. V jednom z nich stojí: „Ako firmy stále viac pracujú v sieťových zoskupeniach, majú procesy reštrukturalizácie dopady prekračujúce okruh jednej firmy, čo zintenzívňuje potrebu ustanoviť viacstranné fóra pre diskusie o sociálnych záležitostiach.“³³ Odporúčania majú zatiaľ vágnu formu a tak si nemožno vytvoriť žiadne konkrétne predstavy o uskutočnení týchto viacstranných sociálnych diskusných fór. Pri reštrukturalizáciách, pri najímaní a prepúšťaní pracovníkov sa majú nejakým spôsobom tieto činnosti medzi jednotlivými firmami koordinovať, má sa viac brať ohľad na rekvalifikáciu a podobne. Odhliadnuc od toho, že ak by sa to malo realizovať z celoeurópskeho byrokratického stanoviska, pôjde asi len o návrat k centrálnemu plánovaniu, je tu tendencia k tomu, aby sa prekročil rámec individuálneho záujmu producentov a vytvorili sa spoločné poradné inštitúcie, ktoré budú hľadiť na ekonomiku komplexnejšie.

To, čo tu bolo uvedené, samozrejme nie je možné považovať za nejaký ucelený prehľad rôznorodých a početných názorových prúdov, ktoré dnes v rámci verejných diskusií o sociálno-ekonomických otázkach zaznievajú. Nie je to dokonca ani nič prevratne nové, ekonomickí odborníci na to poukazovali už v minulosti, ale v súčasnosti sa tomu začína venovať viac pozornosti vzhľadom na to, že sa problémy stupňujú a doteraz navrhované riešenia zlyhávajú. Vedecké poznanie postupne smeruje k pochopeniu toho, že ak na duchovnú prácu pripadá stále väčší podiel na produkcii a vytvorených hodnotách, a jej rastúce uplatňovanie spôsobuje stále väčšiu úsporu práce na prírode, potom postupne nastane ekonomická nerovnováha, ktorá má sociálne dôsledky práve v tom zmysle, že „niekde je príliš veľa duchovne produkujúcich ľudí, to znamená, že tu opačným smerom práve pôsobí príliš veľká sila úspory práce. Potom dostaneme negatívnu hodnotu, potom ľudia nemôžu vlastne všetci spoločne žiť.“³⁴

Čo sa týka altruizmu a nezištného chovania, sociálny výskum sa vo svojich počiatkoch (t. j. od prvej tretiny 19. storočia) zameriaval na otázku, či človek altruistický je alebo nie je. V 20. storočí hrôzy dvoch svetových vojen a tiež početné diktatúry ukázali, že šlo o nesprávne položenú otázku a že to celé je omnoho zložitejšie. Sociálne vedy sa teda dnes pýtajú, za akých okolností sa človek chová altruisticky či egoisticky, a hľadajú na túto problematiku z rôznych stanovísk: zo socio-

32 Tamtiež.

33 Committee on Employment and Social Affairs, 4. december 2012, rapporteur: Alejandro Cercas
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2012-0390&language=EN>

34 Vid' poznámka 20.

biologického, z psychologického, z ekonomického atď. Ekonomické stanovisko³⁵ hovorí napríklad o takzvanom recipročnom altruizme, ktorého dôležitou súčasťou je idea výmeny: „osoba, ktorá je altruistická voči druhým očakáva od druhých, že naplnia istú normu férovosti a nejakým spôsobom – podľa všeobecne zdieľaných predstáv – poskytnú ekvivalentnú protihodnotu.“³⁶ V prípade, že sa táto reciprocita neuskutočňuje, potom ochota k altruistickému chovaniu klesá. Treba však povedať, že skúmanie týchto súvislostí má ešte ďaleko k tomu, aby sa dalo hovoriť o skutočnom porozumení komplexnosti ľudskej povahy. Opäť to ale poukazuje na to, že myšlienky Rudolfa Steinera sú skutočne aktuálne aj v našej dobe a môže byť pre ľudskú spoločnosť veľmi prospešné snažiť sa im porozumieť a aplikovať ich.

Nepodmienený základný príjem, ekonomická rovnováha a spravodlivosť

Vyvstáva teraz ešte otázka, či nepodmienený základný príjem prispieva k uskutočneniu Rudolfom Steinerom sformulovaného sociálneho ideálu alebo nie.

Götz Werner vo svojej knihe „Príjem pre všetkých“ potvrdzuje, že „hlavnou príčinou znižujúceho sa dopytu po ľudskej práci je nesmierny nárast produktivity v priemyselnej výrobe.“³⁷ Aj on vie, že práca na prírode, ktorú on nazýva stará práca, je v nepomere k práci duchovnej, ktorú nazýva kultúrnou alebo novou prácou. Hovorí, že „trhom práce budúcnosti je vlastne nová práca – práca s ľuďmi, sociálna práca, kultúrna práca v najširšom zmysle slova. Od starej práce sme vďaka nášmu piatemu stvoreniu do veľkej miery odbremenení a v budúcnosti budeme ešte viac“³⁸, a teda sa musíme viac sústrediť na novú prácu, ktorá sa nedá merať, ktorá nepozná pravidlá, a pri ktorej nemožno zvyšovať produktivitu.

Kto sa dôkladnejšie zamyslí nad tým, o čom Götz Werner pri starej a novej práci hovorí, pochopí, že sa jedná o nesprávne rozlišovanie. Každá ekonomická produkcia pozostáva z istého podielu práce na prírode a duchovnej práce. Práca na prírode je v skutočnosti podstatným spôsobom obsiahnutá v službách ako sú stravovanie, ubytovanie, wellness, opatrovatel'stvo, zdravotníctvo, kadernícke a kozmetické služby a ďalších, ktoré sú práve spomínanou „prácou s ľuďmi“. Čiže aj nová práca môže byť v dôsledku organizovania a zapojenia strojov a technológií uspokojená, aj pri nej sa môže stať to, že bude existovať nepomer medzi produkciou na prírode a duchovnou produkciou. A tvrdenie, že „nová práca“ nemá byť ako meraná, je irelevantné, pretože vzorec spravodlivej ceny sa dá použiť na ocenenie výsledkov akejkoľvek práce za predpokladu, že jej výsledky sú

35 Ernst Fehr, Klaus M. Schmidt: The economics of fairness, reciprocity and altruism

<http://www.et.vwl.uni-muenchen.de/personen/professoren/schmidt/publikationen/papers/reciprocity.pdf>

36 Efficiency wage – Sociological models: Fairness, norms, and reciprocity

http://en.wikipedia.org/wiki/Efficiency_wage#Fairness.2C_norms.2C_and_reciprocity

37 Götz Werner: Príjem pre všetkých, Futurum 2012, str. 30

38 Tamtiež, str. 92

konzumovateľné ľuďmi.

Neskôr v časti o spotrebnej dani Götz Werner rozlišuje medzi ľudskou prácou a strojovou prácou: „Z národohospodárskeho hľadiska chápeme proces tvorby hodnôt vždy ako celok. Ten sa však skladá z kvalitatívne odlišných druhov práce, na ktoré je pracovný život od začiatku priemyselnej revolúcie rozdelený – práce ľudskej a strojovej. Podiel strojovej práce sa každým technickým alebo organizačným pokrokom, každou inováciou a optimalizáciou neustále zvyšuje, podiel ľudskej práce sa naopak neustále znižuje.“³⁹ Aj tu po dôkladnejšej úvahe dôjdeme k tomu, že pojem strojová práca jednoducho nie je dostatočne presný. Stroje nepracujú bez ľudského pričinenia, pretože človek kontroluje správny chod strojov, opravuje poruchy a vylepšuje ich funkcie. Jedná sa tu o prácu vykonávanú ľuďmi prostredníctvom strojov, nie o prácu strojov samotných. Zapojenie strojov do výrobného procesu je duchovná práca, je to organizujúca činnosť, pri ktorej sa určí, ktorý úkon a akým spôsobom vykoná človek pomocou stroja. Je to úspora práce v dôsledku duchovnej produkcie.

Potom ešte autor knihy poukazuje na to, že nahradením ľudskej práce „strojovou prácou“ v kombinácii s príjmovými daňami a sociálnymi odvodmi je ľudská práca „nadproporcionálne zdražovaná“⁴⁰. Spolu s uvedeným nedostatočným rozlišovaním toho, čo je to vlastne „strojová práca“ ho tieto úvahy vedú k stanovisku, že „až zavedením spotrebnej dane a nepodmieneného základného príjmu a súčasne zrušením dane z príjmu a zo mzdy by sa konečne ľudská práca stala národohospodársky rovnocennou voči strojovej práci. Potom sa totiž zamestnávanie ľudí alebo používanie strojov stane z hľadiska daní rovnako atraktívne. Vzťah medzi ľudskou a strojovou prácou by sa tým po prvý krát dostal do primeranej rovnováhy, respektíve neexistovali by viac daňové dôvody, aby sa podnik rozhodol, pre to či ono.“⁴¹ Ide tu teda o zlacnenie ľudskej práce (myslená je práca na prírode), konkrétne znížením miezd o odvody, dane z príjmu a o základný príjem (ten má „vrásť“ do existujúceho pracovného príjmu a mzdy tak majú klesnúť o jeho výšku). To je jednostranný pohľad podnikateľa či manažéra, teda vykonávateľa duchovnej práce, ktorý prirodzene usiluje o zlacnenie práce na prírode znížením miezd (ako bolo ukázané vyššie). A opačná strana zas usiluje o jej zdraženie, čiže zvýšenie miezd. Pri súčasnom už aj tak dosť veľkom uspokojení, a teda aj zlacnení práce na prírode nasadením organizačných opatrení a úsporných technológií, sa zavedením spotrebnej dane a nepodmieneného základného príjmu nielenže nedosiahne potrebná ekonomická rovnováha, ale naopak, ešte viac sa prehĺbi nerovnováha (a tým aj príjmová nerovnosť), pretože podiel na spoločne vytvorených hodnotách pre tých, čo prácu vykonávajú a tých, čo ju riadia, by sa výrazne zhoršil v neprospech tých, čo prácu vykonávajú. Vlastníci firiem zamestnávajúci pracovníkov budú ťažiť z nepodmieneného základného príjmu dvakrát: raz ako jeho poberatelia a druhýkrát vďaka nižším mzdovým nákladom. Z toho celého vidíme, že nepodmienený základný príjem maskuje

39 Tamtiež, str. 207

40 Tamtiež, str. 208

41 Tamtiež, str. 208

skutočné príčiny problémov, pretože vytvára ilúziu dostatočných príjmov, ktorá sa po nejakom čase musí rozplynúť.

Nepodmienenosť základného príjmu je v rozpore so sociálnou spravodlivosťou – čiže, aby výkon jedného človeka bol uvedený do súladu so zodpovedajúcim výkonom iného človeka, a aby ten, kto chce spotrebovať výkony druhých ľudí, musel za to poskytnúť protivýkon (za predpokladu, že je schopný pracovať). Tento rozpor nepopierajú ani niektorí z priaznivcov myšlienky základného príjmu, pripúšťajú, že kvôli jeho nepodmienenosti „základný príjem možno označiť za nespravodlivý. (...) Nevychádza totiž z pracovnosti jednotlivcov a nerozlišuje medzi zaslúženou a nezaslúženou odmenou. Neodráža ani kritérium potrieb, pretože takýto príspevok sa vypláca chudobným aj bohatým.“⁴² Okrem toho nepodmienenosť odporuje altruistickému aspektu ľudskej bytosti vtedy, ak sa nenaplnia očakávania o poskytnutí protihodnoty.

Potreba zmeny pohľadu a zmeny myslenia

Z uvedeného vyplýva, že to, o čo je treba usilovať v súvislosti so zabezpečením dôstojnej existencie ľudí, nie je nepodmienený základný príjem pre všetkých, ale organizované úsilie vedúce k vytvoreniu takých inštitúcií a podmienok, v ktorých ľudia budú môcť konzumovateľné výkony, ktoré produkujú v prospech ostatných členov spoločnosti, vymeniť za spravodlivých podmienok za to, čo oni sami potrebujú pre svoj život.

Hľadiť na problém príjmovej nerovnosti a sociálnej nespravodlivosti len cez prizmu výšky príjmu či zamestnaneckých miezd je nedostatočné. Samotný rast miezd či zvýšenie príjmov cez plošné štátom vyplácané dávky tento principiálny problém nevyrieši, iba vyvolá príjmo-cenovú špirálu: nárast príjmov spôsobí následný nárast cien a tým sa príjmy opäť stávajú nedostatočné vzhľadom k cenám (to platí aj pre sociálne dávky a rovnako aj pre základný príjem). Pretože ľudia v skutočnosti netrpia chudobou a nedostatkom peňazí kvôli nízkym príjmom alebo vysokým cenám, ale preto, že produkčné procesy v ekonomike sú nesprávne usmerňované a vytvorené hodnoty nespravodlivo rozdeľované.

Ďalší vedecký výskum aj úsudok ľudí nakoniec bude musieť dospieť k tým istým záverom ako Rudolf Steiner. Či chceme alebo nie, budeme musieť odpútať svoj pohľad od číselného vyjadrenia cien a príjmov, ktoré svojou hypnotickou silou priťahujú náš pohľad a zväzujú náš úsudok. Musíme prestať s tým, že vždy keď ľudia majú nízke príjmy, tak sa im ich snažíme nejakým spôsobom zvýšiť príplatkami, sociálnymi dávkami, daňovými úľavami, bojom za zvyšovanie miezd a tak ďalej. Namiesto toho sa musíme naučiť uprieť svoj pohľad hlbšie, aby sme pozorovali to, čoho sú ceny a príjmy len povrchným vyjadrením: teda relatívnu vyváženosť pomeru fyzickej a duchovnej práce a s tým súvisiace okolnosti,

42 Ľuboš Blaha: Základný príjem pre všetkých, NoveSlovo.sk, 23. júl 2010, <http://noveslovo.sk/node/24400>

za akých sa produkujú tovary a služby a rozdeľujú výsledné hodnoty.

Nemôžeme sa už viac spoliehať ani na „všemocnú“ neviditeľnú ruku trhu, ani na „silný“ štát, ktorý trh reguluje. Bude potrebné nahradenie súčasnej konkurenčnej ekonomiky ekonomikou riadenou asociatívne. Nemá ísť pritom o odstránenie zisku ani zabránenie uplatňovaniu inovácií v podnikaní, ale o trvalú snahu usmerňovať produkčné pomery k rovnováhe, z ktorej povstávajú spravodlivé ceny. Rast produktivity potom nebude jednostranne prinášať výhody iba tým, čo pracujú duchovne, tým, čo riadia prácu atď., ale výhody budú primerane rozdelené medzi duchovne produkujúcich a produkujúcich na prírode. Znamená to potrebu zharmonizovania pohľadu jednotlivca a pohľadu celku, harmonizáciu mikroúrovne a makroúrovne, teda harmonizáciu mikroekonómie s makroekonomiou, ktorá dnes tak veľmi ekonomickej vede chýba. Mikroekonómia je postavená na štúdiu chovania konzumentov a producentov, ktorí „*robia rozhodnutia o tom, čo kupovať, predávať alebo vyrábať s domnienkou, že tieto rozhodnutia vyústia do dokonalého spárovania (dopyt sa rovná ponuke) a iných ideálnych podmienok*“, makroekonómia zase pozoruje „*odchýlky od očakávaných výsledkov podľa klasickej tradície*“⁴³. Ich skutočné a zmysluplné harmonické prepojenie sa zatiaľ nepodarilo realizovať, hoci „*mnohí ekonómovia približne v uplynulých dvadsiatich piatich rokoch vynaložili vytrvalé úsilie spojiť mikroekonómiu a makroekonómiu*“⁴⁴. Lenže až zjednotením oboch pohľadov do komplexného ekonomického úsudku bude možné dosiahnuť to, aby boli príjmy ľudí vo vyššie uvedenom zmysle spravodlivé, a aby široké vrstvy obyvateľstva mali zabezpečenú dôstojnú existenciu.

Spomínaná premena ekonomiky sa nemá primárne udiť nejakou zmenou zákonov alebo zavedením nejakých opatrení, ktoré uskutoční skupina „osvietených“ ľudí z titulu politickej moci, ale v prvom rade úsilím po zmene zmýšľania o našej spoločnosti a o ekonomickej oblasti života, a vyvinutím snahy postupne usporiadať hospodárske vzťahy podľa nových ideí (s tým súvisiace zmeny v zákonoch či iné spoločenské zmeny potom môžu nasledovať). Čiže ak niekto chce pomôcť našej spoločnosti, aby konečne smerovala k nejakému lepšiemu (hoci nie ideálnemu) fungovaniu, mal by sa v prvom rade učiť novým spôsobom pozorovať uvedené skutočnosti a premýšľať o nich. Treba si uvedomiť, že na to, aby sme mohli riešiť skutočné príčiny sociálnej nespravodlivosti, nepomôže žiadna nová ekonomická politika, žiadne nové dane, ani nové formy sociálnych dávok, ani nič podobné, ale obrat pohľadu na ekonomiku a prechod od individuálneho úsudku k vyššiemu integrálnemu úsudku, ktorý však nie je vnútený zákonom či diktovaný úzkou skupinou podnikateľov, ekonomických vedcov alebo politikov, ale vedomou kooperáciou tých, ktorí sa na ekonomickom dianí zúčastňujú.

Ukazuje sa, že poznanie prinášané Rudolfom Steinerom nie je dnes o nič menej aktuálne ako za jeho života. Naopak, práve v súčasnosti sa v odborných kruhoch z rôznych strán objavujú názory, ktoré jeho myšlienky potvrdzujú. Keď sa ho jeho spolupracovníci po zlyhaní úsilia o realizáciu idey

43 G. Chris Rodrigo: Micro and Macro: The Economic Divide
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/bigsmall.htm>

44 Tamtiež.

sociálnej trojčlennosti pýtali, či sa ešte niekedy vyskytne príležitosť na jej uskutočnenie, odpovedal, že táto možnosť tu v budúcnosti na krátky čas bude – keď v sociálnej sfére bude vládnuť chaos⁴⁵. Je možné, že sa k tomuto časovému úseku práve blížíme. Podľa štúdie o príjmoch najbohatších ľudí⁴⁶ je situácia v súvislosti s príjmovou a majetkovou nerovnosťou veľmi podobná tej, aká bola v rokoch pred prvou svetovou vojnou. A sú aj takí ekonómovia, ktorí sa neboja byť ešte konkrétnejší a hovoria, že svet stojí tam, kde „*stál do roku 1914 po prvej veľkej vlne globalizácie, len má iné javové formy. Od zjednotenia Nemecka, zhruba od roku 1870 po rok 1914, bol voľný pohyb kapitálu, ale svet napriek tomu alebo práve preto skončil v kríze, pretože neregulovaný kapitál sa už nemal kam rozširovať.*“⁴⁷ Ako to už býva, nevyriešené problémy sa zvyknú opakovane vracat'. Po približne sto rokoch ľudstvo dobieha všetko to, čo buď riešiť nechcelo, alebo si myslelo, že na to postačia rýchle, jednoduché a skratkovité riešenia.

Ak chceme sociálne problémy v prítomnosti riešiť účinne, nemali by sme sa už viac na také riešenia spoliehať, ale mali by sme si stále pripomínať, že so sociálnou spravodlivosťou je to približne tak, ako Karel Čapek hovorí ústami postavy v jednej zo svojich poviedok: „*pravá a najvyššia spravodlivosť je niečo také zvláštne ako láska.*“⁴⁸ Spravodlivosť ani lásku nie je možné uskutočniť nejakým jednorázovým opatrením. Obidve povstávajú z konania ľudí – a každý deň nanovo.

Andrej Szolgay, október 2013

45 Heinz Eckhoff: Osud ľudstva na prahu, str. 20

http://antroposof.sk/diela_pc/eckhoff_osud_ludstva_na_prahu.pdf

46 F. Alvarado, A. Atkinson, T. Piketty, E. Saez: The top 1 percent in international and historical perspective.

<http://www.nber.org/papers/w19075>

47 Marián Vitkovič: Európska Únia neprežije, rozhovor pre časopis Extra plus, apríl 2013

<http://www.extraplus.sk/2315/marian-vitkovic-europska-unia-neprezije>

48 Karel Čapek: Kapesní povídky, Zločin na pošte